

פרשת השבוע, מקיץ, תשע"ה
גיליון מס' 6
עורך: אלישי בן-יצחק, עו"ד
עורכת לשונית: עינב פלק

"והורידו לאיש מנחה"

שוחד לעובדי ציבור

אלישי בן-יצחק*

השוחד במקרא

השוחד במקרא⁵ נוגע למכלול מצבים שבהם הנותן מבקש להשיג טובה מהמקבל. כך למשל מושאל הביטוי כדי לתאר את ירושלים כמי שמשחדת את מאהביה,⁶ והנביא ישעיהו מתאר את השרים באותה תקופה במילים "כולו אוהב שוחד ורודף שלמונים".⁷ השוחד מופיע גם בהקשר של מדיניות חוץ. כך למשל מספר הכתוב על שוחד ששולח אסא מלך יהודה למלך ארם כדי שיילחם עם מלך ישראל,⁸ ובמקום אחר שולח אחז מלך יהודה שוחד למלך אשור. מנגד מעיד הכתוב על כורש שיבנה את ירושלים "לא במחיר ולא בשוחד".⁹

אולם יותר מכל מזוהה השוחד עם ההליך השיפוטי. כך מזהיר המקרא את הדיין: "ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים",¹⁰ ובספר דברים אנו מוצאים "לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד",¹¹ ובהמשך אנו מוצאים את האזהרה "ארור לוקח שוחד".¹² גם נביאי ישראל זעקו לא פעם על השוחד,¹³ וזאת מלבד התיאור על מעשיהם של ראשי ההנהגה הצעירה, שני בני שמואל, "ויקחו שוחד ויטו משפט".¹⁴ הטעם לאיסור קבלת שוחד מופיע אף הוא במקרא: "כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים".¹⁵

אקדמות מילין

פרשתנו מתארת את המפגש בין יוסף לאחיו, שבו רק יוסף מזהה את בני אביו, אך הם אינם מזהים אותו.¹ במפגש זה ניכרת התנהגותו המוזרה של יוסף כלפי אחיו המגיעים מצרימה כדי לשבור אוכל; במקום להתוודע אליהם הוא מהתל בהם, מותח אותם, מאשים אותם ואוסר את שמעון. התנהגות זו עוררה דיון בקרב חז"ל ופרשני המקרא אשר ניסו כל אחד בדרכו להציע ביאור לכוונותיו של יוסף, ואכן תקצר היריעה מלפרוש דיון זה. אולם נבקש להתעכב על ההכנות של האחים ועל העצה שנותן להם יעקב אביהם לפני ירידתם השנייה למצרים. "ויאמר אליהם ישראל אביהם, אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צורי ומעט דבש, נכואות ולט בוטנים ושקדים".² הרב שמשון רפאל הירש (הרש"ר הירש, גרמניה, המאה ה-19) בפירושו לתורה עומד על משמעות המילה "מנחה" ומבארה כך:³

מנחה כנראה מתן שינחה, שיסלול את הדרך אל הזולת... מנחה שלוחה תמיד לתועלת הנותן.

במילים פשוטות, האחים בעצת האב מתכוונים לקחת מנחה למשביר, למנהיג במצרים, ובמילים פשוטות יותר – להביא איתם שוחד שאמור להקל את משימתם. מעשה זה מוביל אותנו לעמוד על סוגיית קבלת השוחד אצל עובד ציבור⁴ כפי שהיא עולה ממקורות המשפט העברי.

⁵ על השוחד במקרא ראו "שוחד", אנציקלופדיה מקראית, כרך ז 617 (1976).

⁶ ראו למשל יחזקאל טז לג.

⁷ ישעיהו א כג.

⁸ מלכים א, טו ט.

⁹ ישעיהו מה יג.

¹⁰ שמות כג ח.

¹¹ דברים טז יט.

¹² דברים כז כה.

¹³ ראו ישעיהו ה כג, "מצדיקי רשע עקב שוחד"; מיכה ג יא, "ראשיה בשוחד ישפוט".

¹⁴ שמואל א, ח ג.

¹⁵ דברים טז יט, וכן ה"ש 10 לעיל.

*עו"ד אלישי בן-יצחק מוסמך במשפטים מהאוניברסיטה העברית, בעל משרד עורכי דין ומרצה מן החוג במרכז האקדמי שערי משפט.

¹ בראשית מב ח.

² בראשית מג יא.

³ הרש"ר הירש, בראשית מג יא.

⁴ השימוש "עובד הציבור" מושאל מסעיף 34 כד לחוק העונשין, תשל"ז-1977, אשר מגדיר עובד ציבור בהרחבה.

דווקא שוחד ממון אסור אלא אפילו שוחד דברים.²⁶

הרב חיים דוד הלוי (ישראל, המאה ה-20) דן בשאלה אם במתנה לעובד ציבור יש משום שוחד. השואל מתאר מקרה שקרה בעבודתו ובו פנה אליו רב נכבד וביקש סיוע בעוול שנעשה לו. השואל בדק וטיפל בעניינו של הרב ללא משוא פנים ולגופו של עניין. בתום הטיפול שלח הרב לשואל שליח עם מעטפה ובה כסף ומכתב תודה. השואל סירב בכל תוקף לקבלה ואף הביע את מורת רוחו מהעניין. לאחר מעשה ולאחר הסירוב פנה השואל לרב הלוי ושאל מה עמדתו.²⁷

באיש צבור, אין לאסור קבלת מתנות משום שוחד, שלא אסרה תורה אלא בדיין... אבל עצם קבלת מתנות הוא דבר מאוס ביותר... שגם המתמנים על הצבור אף על פי שאין דיניהם דין תורה ולא נתקבלו לכך אפילו הכי יזהרו מלקבל מתנות וכו'... הסכים... שיש להימנע מקבלת מתנות כל עיקר... ואשרי אדם המונע עצמו מקבלת מתנות הבאות מתוקף התפקיד כל עיקר, אף אם הן מותרות מכל החוק או ההלכה, ושונא מתנות יחיה.

בתשובתו של הרב הלוי ניכר כי הוא מתנגד לכל מקרה שעובד ציבור מקבל מתנה הקשורה קשר ישיר עם תפקידו, גם אם המתנה מתקבלת לאחר שהתפקיד הושלם.

סוף דבר

צא ולמד עד כמה תמורה עבירת השוחד במקורות המשפט העברי, את תחולת איסורו המשתרעת גם על שוחד של עובד ציבור²⁸ ואת כוחם של חכמים להרחיק את השוחד מאורח חייו של האדם ככל האפשר. מגמה זו של חז"ל מתיישבת היטב עם קביעתו של דוד המלך בספר תהילים בדבר המודל לאיש שבאורחותיו מבטא את הדיוטה העליונה; בין התנאים קובע דוד המלך כך: "ה' מי יגור באהלך מי ישכון בהר קודשך... ושוחד על נקי לא לקח".²⁹ ואם כך נכון לכל אדם, על אחת כמה וכמה הוא נכון לאיש ציבור שעניי כולם נשואות אליו ואל הליכותיו.

בדברי חז"ל אנו מוצאים אזכורים רבים לאיסור השוחד ולחומרתו. על עונשם של מקבלי השוחד אנו מוצאים למשל "תיפח נפשם של מקבלי שוחד";¹⁶ ו"כל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעניו כהות";¹⁷ "אפילו צדיק גמור ולוקח שוחד אינו נפטר מן העולם בלא טירוף דעתו".¹⁸ תחולת איסור קבלת שוחד לא חלה רק מקום שמדובר בעיוות דין, אלא גם מקום שהוא ניתן כדי לזכות את הזכאי, כפי שמורה לנו התלמוד:¹⁹ ושוחד לא תקח מה תלמוד לומר? אם ללמד שלא לזכות את החייב ושלא לחייב את הזכאי, הרי כבר נאמר: לא תטה משפט! אלא אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב, אמרה תורה: ושוחד לא תקח.²⁰

כל כך חמור השוחד עד שחז"ל הרחיבו את תחולת איסורו לא רק לשוחד ממון אלא גם לשוחד דברים, ואסרו כל פעולה שעושים ועלולה לגרום לדיין שיסטה מן האמת.²¹

שוחד לעובד ציבור

איסור השוחד מופיע בתורה ביחס לשופטים²² ולדיינים,²³ ואינו מופיע בהקשר של נבחר ציבור, עובד ציבור או בעלי תפקיד ציבורי, מה שמעורר את השאלה אם איסור השוחד מיוחד למערכת המשפט, או תחולתו רחבה²⁴ ומשתרעת על פני המרחב הציבורי כולו. עיון במקורות המשפט העברי מלמד על השוואה בין נבחר ציבור לשופטים. כך למשל פוסק ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין (רוסיה, המאה ה-19) בספרו ערוך השולחן:²⁵ ולא דווקא דיין אסור בקבלת שוחד אלא אפילו כל הממונים וכל העוסקים בצרכי ציבור אף שאין דיניהם דין תורה ואסורים להטות הענין בשביל אהבה או שנאה וכ"ש ע"י לקיחת שוחד ולא

¹⁶ בבלי, כתובות קה, ע"ב.

¹⁷ משנה, פאה ח, ט.

¹⁸ בבלי, כתובות קה, ע"ב.

¹⁹ בבלי, כתובות קה, ע"א.

²⁰ כך גם נפסק להלכה: ראו משנה תורה, הלכות סנהדרין כא, א; שולחן ערוך, חושן משפט ט, א. בהמשך מביא התלמוד מקרים שמהם עולה השפעת השוחד על המקבל, הגורמת לשנות מן האמת לטובת נותן השוחד.

²¹ בבלי, כתובות קה, ע"ב, וראו דברי התוספות שם שראו בשוחד דברים רק משום חומרה בלבד ולא איסור. וראו עוד את דעת הרמב"ם במשנה תורה, הלכות סנהדרין כג, ג, אשר רואה בשוחד גם שוחד דברים. וראו את הסברו של הכסף משנה לדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין כג, ג: "לאו מדת חסידות בלחוד הוואי אלא כך היא שורת הדין דכל כי הני פסילי לדינא ושלא כדעת התוספות...".

²² על השוחד במערכת המשפט ראו י' בזק "טוהר השיפוט במשפט העברי – עיונים בסוגיית השוחד" ספר יובל לכבוד הר"ד סולביצ'יק טשיז (תשמ"ד); ר' קליינמן "מאולמו של הדיין לעולמו של עובד הציבור: שלושה דגמים לפתרון מצבים של ניגוד עניינים" עיונים במשפט העברי ובהלכה: דיין ודיין 159 (י' חבה וע' רדזינר עורכים, תשס"ז); ר' שלו-גרטל "על טוהר השיפוט ועל פסלות שופט" פרשת השבוע – עיונים משפטיים בפרשיות התורה ה 147 (א' הכהן ומ' יגודה עורכים, תשע"ב).

²³ "שוחד לבורר", ש"ת משנה הלכות, חלק יז, סימן צה.

²⁴ "שוחד ממון עבור נתינת גט", ש"ת משנה הלכות, חלק יז, סימן פא.

²⁵ ערוך השולחן, חושן משפט ט, א.

²⁶ עוד על השוואת נבחר ציבור לשופטים ראו רמ"א, ח"מ, סימן לז, סעיף כו; תרומת הדשן, חלק ב (פסקים וכתבים), סימן ריד; פלפולא חריפתא על פסקי הרא"ש, סנהדרין ג, אות ש; וראו א' שיינפלד "נתינת שוחד לעובד ציבור" תחומין ה 332 (תשד"ם); ש' אישון "טובת הנאה לפקיד ממשלתי" תחומין כו 335 (תשס"ו); י' זולדן "הון ושלטון – שוחד וטובת הנאה למנהיג ציבור" תחומין כט 65 (תשס"ט); אליאב שוחטמן "על טוהר השיפוט וטוהר המנהל הציבורי" פרשת השבוע – עיונים משפטיים בפרשיות התורה ה 163 (א' הכהן ומ' יגודה עורכים, תשע"ב).

²⁷ ש"ת מים חיים, חלק א, סימן סה.

²⁸ לדיון בשוחד בחירות ראו ש"ת מנחת אליעזר, חלק א, סימן ו; ש"ת חת"ם סופר, חושן משפט, סימן קסו; ש"ת אבני נזר, יורה דעה, סימן תסה. על רכישת משרה ציבורית ראו משנה תורה, הלכות סנהדרין ג, ט; ג' אלון "אילן דמתמנין בכסף" מחקרים בתולדות ישראל 15 ב (תש"ח).

²⁹ תהילים ט, א-ה.